

БИОГРАФИИТЕ НА ШУМЕНСКИТЕ ЗОГРАФИ: ЕДНА НОВА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Ростислава Г. Тодорова

SOME BIOGRAPHICAL DATA ABOUT THE ICONOGRAPHERS FROM SHUMEN: A NEW INTERPRETATION

Rostislava G. Todorova

ABSTRACT: *This paper presents a new interpretation of biographical data about the three known iconographers from Shumen – Nikola Vasilev, Vasil Hristov Bedelelev, and David Georgiev. It is built on some recent information obtained in a research on the local painters' work, conducted in the last two years. The scientific communication aims to trace more accurately the potential generational link between the three, as well as to clarify the structure of the small local iconographic school existed in Shumen during the second half of the nineteenth century AD.*

KEYWORDS: *Bulgarian National Revival, Orthodox iconography, icon painters, Shumen, Nikola Vasilev, Vasil Hristov Bedelelev, David Georgiev.*

Изследването е финансирано по проект № РД-08-84/03.02.2017 г. от параграф на фонд „Научни изследвания“ на ШУ „Епископ Константин Преславски“.

Винаги е трудно да се говори в конкретика за събития и личности от отминали епохи. И докато събитията, заради своя импакт върху голям брой хора, оставят по-дълбока историческа следа, то подробностите от личния живот на отделни люде се запазват само частично, било то в оскъдните семейни архиви от минали столетия или в спомените на наследниците. Особено сложна става задачата на изследователя, когато му се наложи да търси данни за живота на хора от епохата преди Освобождението, заради липсата на систематизирани архиви и трудното опазване на документите по онова време. За съжаление, семейните спомени, предавани от поколение на поколение, също бързо избледняват и губят онези важни детайли, чрез които може лесно и еднозначно да бъде идентифицирана дадена личност или да бъдат очертани отделни епизоди от нейния живот.

По подобен начин стои въпросът с биографичните данни за тримата известни към момента шуменски иконописци Никола Василев, Васил Христов Беделев и Давид Георгиев. Историята на възрожденския Шумен е запазила имената само на първите двама [1:555–557], а третият - Давид Георгиев от Мараш, както собственооръчно се подписва той - имах шанса да открия случайно преди около две години, благодарение на набитото око на председателя на шуменския храм „Св. Три Светители“ о. Красимир Капитанов.[2:791–798] Това събитие съвпадна с момента, в който забелязах подписа на Никола Василев върху една забравена икона от притвора на шуменския храм „Св. Възнесение“, към чиято енория принадлежи [3:87–102] и предизвика силния ми интерес към творчеството на местните възрожденски майстори [4:799–809]; [5].

Анализирането на художественото им наследство се очертава като дълъг и сложен процес, затрудняван на всяка стъпка от липсата на систематизирани данни, особено що се касае за личността на авторите. Сглобяване на отделните късчета информация със сигурност ще отнеме години, но в това научно съобщение бих искала да представя предварителни данни и хипотези относно някои моменти от биографията на тримата шуменски зографи, които ми се струват важни за посоката на изследването.

I. Никола Василев

Никола Василев е основната фигура в местното зографско ателие, както заради качеството на творческа му продукция, така и заради дълголетие му – познатите към момента

подписани негови творби са датирани от 1857 г.,[5] чак до 1911 г. За него пръв пише обстойно Асен Василиев, споменавайки не само негови творби, но и данни за живота му. В труда си „Български възрожденски майстори“ Василиев съобщава, че „родителите на Никола Василев се преселили в Шумен (Коларовград) неизвестно отгде, избягали от някакво наводнение. Той бил роден през 1834 г. Според шуменския художник Трифон Попов Никола Василев учил при разградчанина поп Петър, а бил и в Букурещ, условен на работа в някоя църква“ [1:556].

В записките на А. Василиев в един непубликуван ръкопис, запазен в личния архив на шуменския краевед Георги Джумалиев, четем малко повече подробности: „Никола Василев – роден е в Шумен през 1834 г. Неговите родители се преселили в Шумен неизвестно откъде, избягали от някакво наводнение. От този „сел“ – наводнение, е взел името си неговият брат – Селеолу, Н. Василиев към името си е добавил само названието зограф или иконописец. Според запазени спомени, Н. Василев или Васильов, както се е подписал на някои икони, е и учил зографство при Разградския зограф поп Петър (Петър Стойчев, както се подписва на някои икони от Разград. Известни са малък брой икони), а според други че е бил в Букурещ може би на „специализация“ или условен в работа при изписване на някоя църква“[6:4].

Т. Тотев предполага, че „но всяка вероятност, първоначално Н. Василев е следвал килийното училище в родния си град. В един от броевете на сп. „Училище“ е указано, че е бил ученик и в Дивдядовското училище.“[7:91–92] Проверката на броевете на издаваното от Рашко И. Блъсков между 1870–1876 г. сп. „Училище“ показва, че въпросното споменаване на името „Никола Василиев“ се намира в кн. 19 от 1871 г., в статия на Д. Р. Блъсков за училището в Дивдядово, но то касае напълно различна личност, а не тази на зографа Никола Василиев. [8:293]. Блъсков говори за направеното през последните две години в училището (1869–1871 г.), като изброява учениците, които се обучават в него с ангажимента да станат учители [8:290], двадесет на брой, от които петима вече учителстват по селата [8:292], а другите петнадесет още се обучават. В това число е споменат като ученик под № 4 в 7-ми клас и някой си Никола Василиев, който, обаче, видимо е записан като произхождащ от „Чирковна, Правадийско“ [8:293]. Допълнително доказателство в посока на недостоверността на предположението, че това е зографът Никола Василев, е и самата хронология на събитията – през 1871 г. той е бил на 37 години, отдавна утвърден иконописец, работещ в същото време по поръчки за храмове не само в Шуменско, и то в съдружие с Беделев – невъзможно е да е бил едновременно с това на пансион в Дивдядовското училище. Всички приведени доводи показват, че този биографичен детайл за Н. Василев е спекулативен.

Неяснотите се подсилват и заради това, че спомените на внучката на Никола Василев, записани от Георги Джумалиев, за съжаление, също са много оскъдни. Но все пак, те успяват да послужат като опорни точки за разкриване на основните житейски факти от биографията на зографа: „Никола Василев Иконописеца ми е дядо. В един от него рисуван автопортрет през 1911 г. е указано, че тогава той е бил на 77 г. Следователно е бил роден в 1834 г. Знае се, че е родом от Шумен. Починал е на 84-годишна възраст в 1918 г. Чувала съм от дядо си и майка ми, че на младини бил ходил в Македония и Гърция и там се учил на живопис и иконопис. Живял в Пълнокладенчева част. Имал 3 дъщери: майка ми Севастия (починала в 1942 г. на 78 г.), Петя и Василка, също починала“ [9:26].

Със сигурност, при едно по-щателно проучване на архивите, могат да бъдат намерени още подробности за живота на Никола Василев. Неразработени остават към момента три забележки – за ученето му в Разград, за брат му, който се наричал „Селеолу“ и за другите му внуци освен Димитричка Стайчева. Като отправна точка за първата посока на изследване ще послужи информацията, която Асен Василиев дава за поп Петър (Стойчев) от Разград, цитирайки снахата на Н. Василев: „В едно писмо на В. Зографова, снаха на шуменския образописец Никола Василев, пише, че дядо ѝ учил да рисува при поп Петър в Разград. Там друг образописец освен Петър Стойчев не е имало, а и годините, когато той е работил, към 1850, съвпадат с обучението на Н. Василев“ [1: 546].

Като се изключи неяснотата с личността на В. Зографова и това до кого е писала писмо, остава открит въпросът защо, представена като снаха, тя говори за Н. Василев като за дядо. В класическия смисъл на думата, снаха му би трябвало да е или съпругата на сина му, или съпругата на брат му. Спомените на Димитричка Стайчева свидетелстват, че Василев е имал три дъщери, но не и син. Следователно, снахата В. Зографова би трябвало да е съпруга на неговия неназован от А. Василиев брат, който се е наричал „Селеолу“.

Това предположение обаче освен че потвърждава необходимостта да бъде проучена и личността на непознатия брат, съдържа в себе си и допълнителен нюанс – фамилията на снахата Зографова. Ако става дума за съпруга на брата на Никола Василев и това е фамилията на съпруга ѝ, определението „зографови“ ме навежда на мисълта за неслучайния, а потомствения характер на художествения талант на Василев. Ако обаче Асен Василиев е направил някаква дребна терминологична грешка, тогава името В. Зографова и обозначаването на Василев като неин дядо биха я идентифицирали като негова внучка, което пък би обяснило фамилията ѝ.

Тези мои спекулации само потвърждават необходимостта от изясняване на потомците на Никола Василев от трите му дъщери. Още повече, че към момента се знае, освен за внучката Димитричка Стайчева и за още един негов внук, син на най-голямата му дъщеря Василка - Атанас Р. Колянев от Варна. Името му е запазено в документите на РИМ – Шумен относно откупуването на една от иконите на Василев [7:94]. За съжаление, бързото проучване в интернет не показва никакви данни за хора с такава фамилия, затова се надявам, че бъдещите проучвания ще дадат необходимите отговори на всички поставени дотук въпроси.

Новата интерпретация на биографичните данни за зографа, която искам да представя тук, касае самия му произход. Без да подлагам на съмнение качеството на теренните изследвания на Асен Василиев, допускам, че е възможно той да е сгрешил в изводите си за корените на семейството, тълкувайки буквално прозвището на брата на Василев „Селеолу“ от турската дума „sel“ – наводнение. Имайки предвид годината на раждане на Никола Василев, определена като 1834 г., всъщност е напълно възможно родителите му да са бежанци не от „някакво наводнение“, а от селището Селиолу (Сюлоолу), намиращо се по средата между Одрин и Лозенград, заради последиците от Руско-Турската война през 1828–1829 г. Сключеният на 14 септември 1829 г. Одрински мирен договор съдържа в себе си чл. 13, който осигурявал амнистия на всички, които подкрепяли Русия във войната, но българите от цяла Източна и особено от Югоизточна България, имали основателни съмнения за реваншистки репресии и издевателства. Поради тази причина, през 1829–1830 г. те започнали масово преселение в посока Румъния и Русия [10:197–207]. Голямата вълна бежанци се насочва основно към Северна Добруджа и Влашко, а по-късно някои от тях продължават към Бесарабия и Крим [11:87-92].

Кулминацията на тази масова изселническа вълна се достига през април 1830 г., с края на руската окупация на Източна България, а общият брой на изселниците е около 140 – 150 000 души, като над три четвърти от тях бягат в Бесарабия и Южна Украйна [11:110–111]. В резултат на това, в Бесарабия се създават нови селища, чиито имена указват произхода на бегълците, а едно от тях е Селиогло (Селиолу), наречено след 1944 г. Холмское. В периода 1831 – 1834 г., обаче от Бесарабия започва силен процес на реемиграция, при който завръщащите се българи се установяват предимно в Добруджа, Влашко и Молдова [12]. Без да изпадам в повече подробности, искам само да подчертая голямата вероятност семейството на Никола Василев да се е преселило в Шумен от одринското селище Селиолу, независимо дали става дума за бягство по време на тази или друга война, след война, или за реемиграция. Не мога да подмина и факта на различното именуване, избрано от двамата братя, и го интерпретирам като указание за различното месторождение на двамата – например първият брат в Селиолу, а Никола Василев в Шумен през 1834 г.

Трябва да подчертая, че версията на А. Василиев за връзката между фамилията на брата на зографа и бягството на семейството от някакво наводнение, също не изключва

възможността те да са избягали от такова природно бедствие, но пак от района на одринското Селиолу. Данните за региона описват мястото около селището като голяма зона от равни земеделски площи, обезлесена и без никакви хълмове и планини и затова често наводнявана от пълноводието на Марица, Тунджа и Арда и минаваща през Къркларели (Лозенград) река Егерне [13:188–189]. Коя от интерпретациите на този факт от биографията на Никола Василев ще се окаже правилна, ще покажат продължаващите изследвания по темата.

В заключение ще се ограничи само до забележката, че евентуалното доказване на семейния произход на Василеви от одринското Селиолу би имало огромно значение по отношение на липсващото към момента обяснение как шуменците Никола Василев и Васил Беделев са стигнали до идеята да поканят лозенградския зограф Анастас Кръкклисийски да работи с тях в периода 1863–1866 г. Отстоянието между Селиолу и Къркларели е около 30 км.

II. Васил Христов Беделев

Васил Христов Беделев, или Василяки Христович, както често сам се е подписвал, е вторият утвърден майстор на шуменската иконописна школа, за когото обаче не се знае почти нищо, дори и годините на раждането и смъртта му [1:555], а заради липсата на данни Асен Василиев предполага, че може би зографът не е оставил наследници [6:2]. При внимателното взиране в архивните материали обаче се забелязват дребни късчета информация, които могат да послужат за осветляване на личността на художника.

В спомените си Димитричка Стайчева казва за него: „*като негов съдружник (на дядо й Никола Василев – б.а.) бил работил известно време и Васил Беделев от Шумен, малко по-млад. Не познавам близките му*“ [9:26]. Така, първото указание, което получаваме, е че Василяки Христович е роден малко след 1834 г. и е от Шумен. За евентуалната година на смъртта му може да се спекулира по най-късните познати към момента подписани негови икони и стенописи, датирани от 1874 г. за храма в Драгоево, Шуменско. Поради тази причина, без да пропускам факта, че освен смърт, причина за прекратяване на работата на Васил Беделев биха могли да бъдат негово заболяване или пък изселване от Шумен, все пак съм склонна да считам, че първото предположение е по-логично. Това означава, че продължителността на живота на Беделев може да бъде определена на около 40 години.

Допълнително доказателство, че в началото на 80-те години Васил Беделев вече не работи заедно с Никола Василев, намираме в спомените на световноизвестния шуменски художник Никола Михайлов, роден през 1876 г., който разказва как се е запалил по живописата: „*Когато бях във второ отделение, долната черква се изографисваше от някой си майстор иконописец дядо Никола. Доколкото зная, дядо Никола е изографисвал множество черкви из Шуменско, Преславско, Сливенско и пр. Аз и сега си спомням много добре за него. Беше висок човек с дълга бяла брада. Бях на 7-8 години и помня как с нетърпение чаках да свърши част в училището и да гледам как дядо Никола изписваше иконите... Това беше началото от възхищението ми от живописата.*“ [14:11]. Допълнителен важен момент в тези мемоарни бележки е споменаването на Сливенския регион като място, в което е работил Никола Василев, защото тази част от творчеството му, доколкото ми е известно, е напълно непроучена.

По отношение на произхода на Васил Христов Беделев, Асен Василиев е пропуснал една дребна подробност, запечатана в интервютата на Георги Джумалиев, която според мен индикира посоката, в която трябва да се търсят повече данни за зографа. Спомените на клавирият педагог Павла Вайсман-Жекова, която е първата учителка по пиано на Панчо Владигеров и по-късно става негова тъща, записани в началото на 1953 г., съдържат интересна забележка в края си: „*Дъщеря ми Катя е омъжена за Панчо Владигеров. Неговата майка е чужденка, родена в Австрия. Майка му се казва Василка Владигерова и произхожда от старо чорбаджийско семейство (майка на бащата на Панчо Владигеров – бел. на съст.). Харалан не е харесвал бащиното си име (Костакев – б.а.) и приел това на майка си – Владигерови. Завършил право и е заемал съдебни служби. До колкото зная, Панчо и Любен са получили своя музикален талант по наследство и от бащиния си, и от майчиния си род. Зная, че са живеели в*

горния край на ул. „Лайош Кошут“. Владигерови са в родство и с фамилията Беделеви и д-р Смядовски.“ [9:198].

Това последно уточнение е от изключителна важност, защото представлява първо споменаване на цяла фамилия Беделеви. Специфичното име прави случайното съвпадение много малко вероятно. Богатият произход на Владигерови и роденето им със Смядовски показва, че и Беделеви не са били случайни хора, бедни и без поминък, а явно не са били и малък род, както сочи употребеният от Павла Вайсман-Жекова термин. Скоро попаднах и на други дребни детайли, които ми помогнаха да се доближа до евентуалната идентификация на Беделеви, а от там и на самия Васил Хр. Беделев, но сигурното доказване на хипотезата ми изисква още време.

III. Давид Георгиев от Мараш

Третият местен майстор, открит едва през 2015 г., е зографът Давид Георгиев от Мараш, за когото все още не се знае нищо конкретно. Два негови подписа ни дават сигурност за неговото съществуване и месторождение, но само един от тях съдържа година, за съжаление, с липсваща последна цифра.[2:791–798] Към момента съм сигурна само, че той е работил през 70-те години за храма в с. Ивански и все още незнайно кога – за храма в с. Осмар. И на двете места по същото време са работили и Никола Василев и Васил Хр. Беделев. Късната поява на Давид на сцената може да бъде свързана основно с две причини - да се е преселил от някъде или да е ученикът, който Василев и Беделев са взели в ателието си, за да им помага с многото поръчки.

Първият вариант се опитам да потвърдя или отхвърля, като потърсих информация за такъв зограф в анализите на българската възрожденска иконопис. Единственото съвпадение на имена се появи с иконописеца Давид Георгиев от с. Мирково, Пирдопско, за когото пише Асен Василиев. Според събраните от автора данни, зографът Давид е дошъл или от Цариград, или от Дебърско и преживял дълги години в Мирково, където е имал и ученици от съседни села, а подписаните му творби определят хронологията на неговото творчество между 1850 и 1866 г.[1:574–575] Теоретично не е невъзможно да се предположи, че Давид Георгиев се е преселил още веднъж и през 70-те години на XIX в. се е установил в Мараш, Шуменско. Но предвид предполагаемата възраст за този зограф Давид и липсата на уточнението „от Мараш“ в по-ранните му подписи, едва ли става дума за една и съща личност. По-убедително доказателство в тази посока намирам при сравнението на стила на мирковския с марашкия Давид Георгиев – сравнявайки чернобелите, но доста четливи изображения, представени от Асен Василиев [15:60], с иконата „Св. Трифон с житие“ [2:791–798] и с все още непубликуваната плащаница, дело на Давид Георгиев от Мараш, съм склонна да предположа с голяма доза увереност, че става дума за различни иконописци. Все пак, за оформянето на окончателен извод е необходимо шуменските творби да се сравнят с оригиналите на мирковския Давид Георгиев.

По-вероятна ми се струва втората версия за появата на марашкия Давид Георгиев - като поредния съдружник, след Анастас Кръкклисийски и Александър поп Георгиев, или по-скоро като ученик на шуменци, най-рано през втората половина на 60-те или в самото начало на 70-те години на XIX в. Анализирайки качествата на двете негови творби, които познавам, съм склонна да смятам, че е по-вероятно да е бил в ролята на ученик на Василев и Беделев, което би доказало и поколенческа връзка в шуменското иконописно ателие, но за достигна до по-категорични изводи, са ми необходими още данни, с които в момента не разполагам.

Изводи

Интерпретацията на изложените биографични данни за тримата шуменски зографи показва, че Никола Василев определено не е учил в класното училище в Дивдядово, както и че семейството му вероятно е преселено от Селиолу, Одринско, което дава насока в изследването на връзките му със зографите от Югоизточна България. Неяснотата около личността на неговия съдружник Васил Беделев е на път да бъде премахната, защото този по-млад зограф, който явно е починал на около 40-годишна възраст, принадлежи към една от уважаваните шуменски фамилии. Давид Георгиев от Мараш не се идентифицира с единствения

друг познат възрожденски зограф Давид Георгиев – този от с. Мирково, Пирдопско. Вероятно местният иконописец Давид е ученик на Василев и Беделев, като представлява липсващия до скоро поколенчески елемент в малката Шуменска иконописна школа.

References:

1. **Vasiliev, A.** Balgarski vazrozhdenski maystori (Bulgarian Masters from the National Revival Period). Sofia: Nauka I izkustvo, 1965
2. **Todorova, R.** Za imeto na edin ikonopisec: edna nepublikovana ikona “Sv. Trifon” s zhitie (Finding an iconographer’s name: an unpublished icon ‘St. Triphon with life scenes’). // Annual of Konstantin Preslavsky University, Pedagogical Faculty, vol. XX D. Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski”, 2016, pp. 791–798
3. **Todorova, R.** “V NACHALE BE SLOVO”: edna nepublikovana ikona “Sv. Sv. Kiril i Metodiy” na shumenskia zograf Nikola Vasilev (“IN THE BEGINNING WAS THE WORD: An unpublished icon of Ss. Cyril and Methodius by Nikola Vasilev from Shumen). // In: Preslav Literary School, IN HONOREM, vol. 3, QUADRIVIUM, Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski”, 2016, pp. 87–102
4. **Todorova, R.** “Rozhdestvo Hristovo” v ikonografskata tradiciya na Shumenskata ikonopisna shkola (‘Nativity of Christ’ in the artistic tradition of the Shumen iconographic school). // Annual of Konstantin Preslavsky University, Pedagogical Faculty, vol. XX D. Shumen: UI “Episkop Konstantin Preslavski”, 2016, pp. 799–809
5. **Todorova, R.** Novi dannii za nay-rannite ikoni na zografite Nikola Vasilev i Vasil Hr. Bedelev ot Shumen (New data about the earliest icons by the iconographers Nikola Vasilev i Vasil Hr. Bedelev from Shumen). // Proceedings of the International Scientific Conference ‘Theoretical Aspects of Visual Arts’, Veliko Tarnovo, 11–12 November 2016, (*in press*)
6. **Vasiliev, A.** Dvama shumenski hudozhnici predi Osvobozhdenieto (Two painters from Shumen before the National Liberation of Bulgaria). Unpublished manuscript from the personal fund of Georgi S. Dzhumaliev. Archives State Agency – Shumen, f. 714K, op. L, a.e. 126, 1.5–9
7. **Totev, T.** Dvama shumentsi zografi ot predi Osvobozhdenieto (Vasil Hr. Bedelev i Nikola Vasilev) (Two iconographers from Shumen from the time before the Liberation (Vasil Hr. Bedelev i Nikola Vasilev). // Shumen i shumensko. T. III, Shumen: Balgarsko istoricheskoto druzhestvo, 1971
8. **Blaskov, D. R.** “Uchilishteto v Divdyadovo” (The School in Divdyadovo). // Uchilishte, God. I, Kn. 19, 8/vr. 19, 1871, pp. 290-293
9. **Stoykov, D.** (ed.) Spomeni na shumenci za edna otminala epoha. Intervyuta i belezhki na Georgi Dzhumaliev – chast I (Memories of people from Shumen for a bygone age. Interviews and notes by Georgi Dzhumaliev – part I). Varna: Slavena, 2015
10. **Kosev, D., Todorov, N.** (eds) Istoriya na Balgariya (History of Bulgaria), vol. V. Sofia: BAN, 1985
11. **Doynov, S.** Balgarite v Ukrayna i Moldova prez Vazravhdaneto (Bulgarian people in Ukraine and Moldova during the National Revival). Sofia: M. Drinov, 2005
12. **Greč, I., Chervenkov, N.** Balgarite v Ukrayna i Moldova. Minalo i nastoyashte. Sofia: H. Botev, 1993, at: http://abuodes.org.ua/history/istorija_preselvane/
13. **Demirkesen, A.** Flood hazard vulnerability for settlements of Turkey’s province of Edirne, using ASTER DEM data and Landsat-7 ETM + image data. // Arabian Journal of Geosciences, 9, 2016, pp. 188–189
14. **Mihaylov, N.** Katalog na izlozhbata na Nikola Vasilev v NHG Sofia (Catalog of the exhibition of Nikola Vasilev in National Art Gallery Sofia). Sofia: NHG, 1961
15. **Vasiliev, A.** Socialni i patriotichni temi v staroto balgarsko izkustvo (Social and patriotic themes in the Old Bulgarian art). Sofia: Balgarski hudozhnik, 1973

SOCIOBRAINS

INTERNATIONAL SCIENTIFIC REFEREED ONLINE JOURNAL WITH IMPACT FACTOR

ISSN 2367-5721

JOURNAL HOMEPAGE: WWW.SOCIOBRAINS.COM

PUBLISHER: VESELINA ILIEVA

ISSUE 34, JUNE 2017

*Assoc. Prof. Rostislava Todorova
Department of Methods of Teaching Fine Arts
At Konstantin Preslavsky – University of Shumen
rostislava.todorova@shu.bg*

SOCIOBRAINS